

ПРАВА ЛЮДИНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ОБМЕЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Цололо В.В.,

*аспірант кафедри теорії і філософії права,
НЮУ ім.Ярослава Мудрого
ORCID:0000-0002-0893-9464*

Філіпський Д.П.,

*аспірант кафедри конституційного права,
НЮУ ім. Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0001-6070-5406*

Цололо В. В., Філіпський Д. П. Права людини як інструмент обмеження державної влади.

Дана стаття присвячена дослідженню питання обмеження державної влади за допомогою концепту прав людини. Питанням співвідношення інтересів держави та людини присвячені численні наукові дослідження та публікації, головною метою яких виступають намагання віднайти та встановити паритет та баланс між приватним та публічним. Говорячи про права людини як інструмент обмеження державної влади, автори, спираючись на ідею про те, що у сучасному світі майже не існує абсолютних, необмежених прав, наголошують на важливості обмежень, встановлених державою, які передовсім мають бути співрозмірними та встановленими законом. У статті йдеться про необхідності встановлення та існування чітких критеріїв обмеження прав людини на законодавчому та конституційному рівнях. Саме це виступатиме гарантією від свавільних дій держави щодо зменшення обсягу правореалізації індивіда та виступатиме запобіжником (фактором) обмеження державної влади. У своїй роботі автори виокремлюють елементи, які складають базис та покладені в основу концепції обмеження прав людини, та акцентують увагу на позитивних та негативних зобов'язаннях держави, як таких, що встановлюють межі діяльності публічної влади. Розглядаючи дане питання, автори досліджують пріоритет прав людини та посилаються на правило визнання кожної особистості повноправним учасником правовідносин разом з неприпустимістю відношення до індивіда, як до об'єкта такої взаємодії, покладаючи обов'язок на публічну владу поважати незалежність і автономію особистості, гарантувати її вільну самореалізацію. Актуальність зазначеної публікації свідчить про необхідність пошуку балансу та чіткому окресленню й виокремленню меж, елементів, критеріїв та співвідношень між людиною та державою, яка виступає гарантом реалізації та непорушності прав, а у разі такого порушення – гарантом їх захисту. Сьогодні для сучасних демократичних суспільств ця тема є особливо актуальною, беручи до уваги постійне розширення обсягу прав людини, практику міжнародних (європейських) та національних судових установ. Саме тому, якнайкраще розуміння змісту концепту прав людини як інструменту обмеження державної влади, сприятиме їх належній реалізації та виступатиме гарантом їх забезпеченості.

Ключові слова: права людини, обмеження прав людини, межі прав людини, обмеження державної влади.

Tsololo V., Filipyskiy D. Human rights as a tool limiting state power.

This article is devoted to the study of the limitation of state power through the concept of human rights. Numerous scientific researches and publications are devoted to the question of the balance of interests of the state and the person, the main purpose of which is to try to find and establish parity and balance between private and public. Speaking about human rights as an instrument of limiting state power, based on the idea

that in today's world there are almost no absolute, unlimited rights, the authors emphasize the importance of restrictions imposed by the state, which must be commensurate and established by law. The article discusses the need to establish and have clear criteria for restricting human rights at the legislative and constitutional levels. This will be a guarantee against arbitrary actions of the state to reduce the scope of law enforcement of the individual and will act as a safeguard (factor) of limiting state power. In their work, the authors highlight the elements that form the basis and underlying the concept of restricting human rights and emphasize the positive and negative obligations of the state, as those that set the boundaries of public authority. Considering this issue, the authors explore the priority of human rights and refer to the rule of recognizing each individual as a full participant in legal relations, along with the inadmissibility of the individual as the object of such interaction, obliging public authorities to respect self-realization. The relevance of this publication indicates the need to find a balance and clearly delineate and distinguish the boundaries, elements, criteria and relations between man and the state, which is the guarantor of the realization and inviolability of rights, and in case of such violation – the guarantor of their protection. Nowadays, this topic is especially relevant for modern democratic societies, given the constant expansion of human rights, the practice of international (European) and national courts. Thus, the best possible understanding of the content of the concept of human rights as an instrument of limiting state power will promote their proper implementation and act as a guarantor of their security.

Keywords: human rights, limitation of human rights, limits of human rights, limitations of state power.

Постановка проблеми. Право, права людини, обмеження державної влади – це не різні, незалежні одне від одного феномени правової та соціальної дійсності. Вони взаємопроникають та взаємодоповнюють один одного, встановлюють юридичні рамки взаємодії між державою та людиною, й окреслюють правову систему координат взаємодії індивідів один з одним та з державою.

Проте, права людини розумілись таким чином не завжди. Лише відносно нещодавно, у ХХ столітті, дана парадигма зазнала змін, зробивши людину центром тяжіння будь-якого права. Ціна, яка була за це сплачена – надзвичайно велика: дві Світові війни, численні революції, масові порушення прав людини, численні жертви. Все це стало тривожним сигналом для світового товариства та ознаменувало виокремлення міжнародного права прав людини, тих мінімальних стандартів, якими ми сьогодні оперуємо, говорячи про права людини, ефективно дія яких спрямована на глобальне утвердження, верховенство та їх захист.

Метою цієї статті є визначення прав людини як інструменту обмеження державної влади, з'ясування меж прав людини як подібного механізму у системі ефективного та дієвого інструменту опору всесиллю публічної влади.

Виклад основного матеріалу. Офіційне визнання прав людини стало інструментом, що обмежує державне свавілля, що підкорює діяльність представників влади інтересам особистості і суспільства. Права людини, що виступають в ролі обмежувача зловживань з боку держави, іменуються суб'єктивними публічними правами, теорію яких розробив Г. Еллінек [1]. Їх сенс – в акцентуванні меж, що створюються для проявів державної влади публічними прерогативами окремого члена суспільства. Вчення Г. Еллінека сприйнято сьогодні практично всіма європейськими конституціями. Так, Конституція Швейцарії в ч. 2 ст. 35 говорить: «Той, хто виконує державні завдання, пов'язаний основними правами і зобов'язаний сприяти їх здійсненню» [2].

Проблематика прав людини, будучи так само актуальною у ХХІ столітті, визначає той ціннісний орієнтир, якому мають відповідати держави та їх правові системи, що іменуються демократичними та такими, де панує верховенство права. Як слушно зазначає А. С. Пуховська, визначаючи людину своїм змістом, творцем та адресатом права, та являючи собою першоджерело і безпосередній вияв самої його суті, права людини представляють загальноісторичне надбання всього людства, завдяки яким особа реалізує власні інтереси, стає рівною державі та заявляє про себе, як істоту політичну [3., с. 86]. У наш час суперечки з приводу того, що являють собою права людини – юридичну чи моральну категорію та яким чином вони співвідносяться з межами втручання держави, не згасають та без них неможливо уявити сучасний правовий та філософський дискурс про права людини. А дискусії про існування універсальних прав людини для всіх людей, відмінностей між правами людини та громадянина, обґрунтувань права людини, вже давно набули полемічного характеру. На думку П.М.Рабіновича, «сучасна, новітня історія людства є історією боротьби саме за межі прав людини (а конкретніше – за юридичне закріплення та юридичну інтерпретацію таких меж)» [4, с. 8]. Окреслюючи межі діяльності

держави, права людини трансформують розуміння держави, коректують форми і методи діяльності суб'єктів публічної влади, задають моральні і правові стандарти взаємин особистості і держави, розвивають принципи автономії та співробітництва, взаємної відповідальності. Іншими словами, права і свободи людини – дієвий інструмент опору всесиллю публічної влади, здатний забезпечити її обмеження.

Це все свідчить про те, що проблематика прав людини, якою б дослідженою вона не здавалась на перший погляд, далека від вирішення. Навіть просто намагаючись визначити, що представляють собою права людини та надати їм дефініції, обов'язково натикаємось на безліч варіацій та понять, більшість з яких характеризують права людини як: 1) певні блага, потреби та інтереси; 2) вимоги людини, адресовані державі; 3) можливості людини, що їй необхідні для нормального існування та розвитку [5., с. 50].

Через неможливість виведення єдиної дефініції, яка б узгодила у собі безліч існуючих визначень щодо обмежень прав людини та їх кореляції з обмеженнями державної влади, як у науковій літературі, так і в міжнародних актах, та задля кращого розуміння того, що закладено в основу розуміння концепту прав людини у тому вигляді, в якому він сприймається сучасними західними демократіями, вбачається необхідність виокремити певні фундаментальні ідеї, що більш повно розкривають зміст, сутність і цінності феномену, під назвою права людини. До них відносяться наступні елементи:

1. Жодна державна влада не є безмежною.
2. Людина має певну сферу приватного простору, куди жодна влада не має права втручатись, а права і свободи людини повинні визнаватись державою.
3. Існування процедурних механізмів обмеження державної влади та захисту прав людини, яка цілком свідомо заявляє про необхідність такого захисту у разі порушення, маючи на це право.
4. Наявність доступу для кожного до демократичного процесу прийняття рішень.
5. Держава має не тільки повноваження на управління від імені народу, але і конкретні зобов'язання по відношенню до нього, необхідність виконання яких диктується волею народу.
6. Всі права та свободи належать в рівній мірі всім людям без винятку.

3 точки зору ідеї «мінімальної» держави (за Р. Нозіком), права і свободи індивіда – межа, за яку держава не повинна проникати, за винятком необхідності охорони прав і свобод [6., с. 165]. Відносини індивіда і держави базуються тут на принципі «негативної» свободи (тобто свободи особистості від будь-якого втручання з боку, в тому числі і держави). В. Ф. Гумбольдт писав про те, що завдання держави полягає в усуненні зла, держава не зобов'язана сприяти добробуту громадян. Держава виконує в суспільстві обмежені функції – гарантування безпеки і свободи громадян, підтримка правового порядку [7., с. 837]. Саме в такому ключі лібералізм відповідає на питання про межі і ступені втручання в приватне життя індивіда.

За влучним формулювання В.Осятинські, перш ніж концепція прав людини могла бути сформульована та прийнята, мала виникнути ціла низка конкретних звичаїв, правових положень, інститутів та ідей, які їй передували, а деякі з тих, перелічених нами вище, власне й призвели до сучасного розуміння того, чим є права людини для сучасного світу [8., с. 1-2]. Цікавою також тут є теза С.І.Максимова, який справедливо зазначає, що права людини, не будучи чимось абсолютним та необмеженим, виникають незалежно від юридичних установлень і лише визнаються в законодавстві (в широкому сенсі) як вираз моральної гідності людини. Вони спрямовані на утримання найважливіших цінностей людського життя й утвердження людини як найважливішої соціальної цінності, а їх визначення, обґрунтування та потребують додаткових досліджень у цій сфері [9, с. 116].

Суттєве значення для повноти досліджуваного питання має визначення ролі держави в залежності від видів прав. За основу аналізу слід взяти класифікацію суб'єктивних публічних прав, розроблену Г. Еллінеком. Він виділив три групи прав: права на свободу особистості від держави (право на життя, повагу до гідності, особисту недоторканність); права на сприяння з боку держави (підтримка соціально слабких верств населення, розвиток освіти, охорони здоров'я, права на захист); права на участь громадян в організації і діяльності державної влади (виборчі права, право на заняття державної посади, право критики, скарги, петицій тощо) [1]. Обсяг дій держави відносно до зазначених видів прав різний: від повного невтручання держави та інших суб'єктів в сферу приватного життя до активного сприяння в реалізації прав особистості, їх гарантування та забезпеченості. Розглянемо кожну групу прав докладніше. Особисті права і свободи, що слугують для захисту від довільного і взагалі небажаного втручання в життя людини, в її внутрішній світ покликані забезпечити її автономію. Пра-

ва людини посідають особливе місце в системі обмежень державної влади. Як зазначав А. Есмен: «Індивідуальні права представляють одну рису: вони обмежують права держави. Держава повинна утримуватися від втручання у відомі області, надаючи відомий простір особистої діяльності» [10].

Важливим питанням в цій сфері є визначення негативних та позитивних зобов'язань держави в сфері прав людини. Так, М. В. Буроменський зазначає, що держава, в особі її органів і посадових осіб, використовуючи зі всією повнотою силу державної влади, зобов'язана забезпечити в межах своєї юрисдикції права і свободи людини [11].

Негативні зобов'язання передбачають пасивний обов'язок держави та її представників, тобто обов'язок не втручатися у сферу дії певного права, утримуватися від будь-яких дій, спрямованих на його порушення або незаконне обмеження.

Поряд з негативними зобов'язаннями держава несе позитивні зобов'язання у сфері прав людини. Г. О. Христова зазначає, що проблема позитивних зобов'язань держави є невід'ємною частиною сучасної теорії прав людини та міжнародного, передусім європейського права прав людини [12]. Вчена підкреслює, що основною характеристикою позитивних зобов'язань держави виступає те, що по суті вони вимагають від національних органів влади запровадити та застосувати необхідні засоби для гарантування прав людини, а точніше – вжити прийнятних (розумних) та належних заходів для забезпечення та захисту основоположних прав у кожному конкретному випадку [12]. З точки зору позитивних зобов'язань держава повинна не лише мати законодавство, яке найбільш повною мірою забезпечує дотримання прав і свобод, але й застосовувати всі необхідні заходи для того, щоб воно реально діяло, а не залишалось на папері.

Звідси випливає, що права людини встановлюють межі діяльності публічної влади через позитивні та негативні зобов'язання держави. В недалекому минулому сама постановка питання про зобов'язання держави піддавалася сумніву. Наприклад, існувала точка зору, згідно з якою «невірно ставити питання про правовідносини між особою і державою, оскільки між ними немає зв'язку в правах і обов'язках». А. Есмен вважав, що «держава вільна від зобов'язань відносно до окремого індивіда» [12].

Такий підхід до пріоритету прав людини виникає з визнання кожної особистості повноправним учасником правовідносин. Неприпустиме відношення до особистості як до об'єкта та існує обов'язок публічної влади поважати незалежність і автономію особистості, гарантувати її вільну самореалізацію.

Висновки. Як бачимо, вищенаведені ознаки свідчать про особливе відношення у сфері права між державою та людиною. Те, що права людини завжди мають своїм адресатом державу, яка зобов'язана їх дотримуватись, не є випадковістю, оскільки в центрі будь-якої держави стоїть людина, а в центрі будь-яких прав людини – поняття гідності, задля забезпечення якої, власне, і функціонує держава. Україна, прагнучи стати дійсно правовою державою, бере на себе обов'язок визнання, дотримання і захисту прав людини. Ця обставина стверджує пріоритет прав людини над державними інтересами. Права людини, будучи інструментом саморозвитку громадянського суспільства, покликані обмежити державну владу, та забезпечити належне існування правового простору, де кожен індивід відчуватиме себе захищеним та вільним у реалізації своїх прав. Керуючись принципом верховенства права, обмеження державної влади мають бути обґрунтованими, пропорційними та мати легітимну мету. В усіх інших випадках, на жаль, говорити про допустимі обмеження прав з боку держави не є доцільним. Правам людини у XXI столітті продовжує надаватися значна увага з боку наукової спільноти, зокрема питанням існуванню таких прав як інструменту обмеження державної влади, чим і присвячена дана наукова розвідка. Безперечно, потребує уточнення та подальшого опрацювання питання конституційно-правового статусу людини, обґрунтуванню прав людини та визначенню їх природи.

Список використаних джерел:

1. Еллинек Г. Система субъективных публичных прав. URL: https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_004014568
2. Federal Constitution of the Swiss Confederation. URL: <https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/1999/404/20210101/en/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-1999-404-20210101-en-pdf-a.pdf>
3. Пуховська, А. С. Еволюція розуміння прав людини в контексті юридичного позитивізму. Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право. 2013. № 23. С. 86–91.

4. Рабінович П. М. Межі здійснення прав людини (загальнотеоретичний аспект). Вісник Академії правових наук України. 1996. № 6. С. 5–13.
5. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2015. 392 с.
6. Оніпко З. С. Концепція мінімальної держави в лібертариристських поглядах Роберта Нозіка. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2016. № 3/4. С 164-169.
7. Лібералізм: Антологія. 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ : ВД Простір, Смолоскип, 2009. 1128 с.
8. Osiatynski Wiktor. Human Rights and Their Limits. Cambridge University Press. 2009. 241 p.
9. Максимов С.І. Універсальність прав людини. Філософія права і загальна теорія права. 2013. № 1. С.110-117.
10. Эсмен А. Общие основания конституционного права. URL: <https://litportal.ru/avtory/a-esmen/kniga-obschie-osnovaniya-konstitucionnogo-prava-680272.html>
11. Буроменський М. В. Звернення до Європейського суду з прав людини. URL : <http://khpg.org/1080677442>
12. Христова Г. О. До питання про формування доктрини позитивних зобов'язань держави у сфері прав людини. Філософія права і загальна теорія права. 2013. № 2. С. 124-134.